

Orta Çağ Yahudi Dünyasında İslam Algısı

Yasin MERAL*

The Perception of Islam in Medieval Jewish World

Citation/©: Meral, Yasin, (2013). The Perception of Islam in Medieval Jewish World, Milet ve Nihal, 10 (1), 71-89.

Abstract: In Medieval Ages, a great part of the Jewish World was living under Muslim rule. Living under Islamic culture, the Jews were heavily influenced from Islamic culture. Jewish thinkers of Medieval Ages penned their books in Judeo-Arabic. They sometimes expressed their own opinions on Prophet Muhammad, Islam and the Qur'an. We bear testimony that there is a general acceptance among Jewish thinkers that the Qur'an is a text plagiarised from Tanakh. Denying Muhammad's prophecy, Jewish thinkers also used some derogatory epithets for Prophet Muhammad.

Key Words: Judeo-Arabic, Islam, Qur'an, Prophet Muhammad, abrogation, predictions for Prophet Muhammad.

Atıf/©: Meral, Yasin, (2013). Orta Çağ Yahudi Dünyasında İslam Algısı, Milet ve Nihal, 10 (1), 71-89.

Öz: Orta Çağ'da dünya genelindeki Yahudilerinin çoğunluğu İslam egemenliği altında yaşamaktaydı. Müslüman kültür ortamında hayatlarını devam ettiren Yahudiler, bu kültürden yoğun bir şekilde etkilendiler. Orta Çağ Yahudi düşünürleri eserlerini genellikle Judeo-Arabic kaleme almışlardır.

* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı [yasinmeral1979@gmail.com]

Yahudi bilginler, eserlerinde zaman zaman Hz. Muhammed, İslam ve Kur'an'la ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Yahudi düşünürlerin eserlerinde Kur'an'ın, Tanah'tan intihal yapılarak oluşturulmuş bir metin olduğu iddiası yaygındır. Yahudi düşünürler Hz. Muhammed'in peygamber olmadığını belirterek onun için bazı küçük düşürücü lakaplar da kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Judeo-Arabic, İslam, Kur'an, Hz. Muhammed, nesh, beşairü'n-nübüvve.

Giriş

Yahudi-Müslüman ilişkileri Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret etmesinden sonra başlamaktadır. Burada şehrin ekonomik ve siyasi gücünde etkin olan Beni Kureyza, Beni Nadîr ve Beni Kaynuka adındaki Yahudi kabileleriyle karşılaşan Hz. Muhammed, şehirde siyasi düzenin sağlanması ve barış ortamının tesis edilmesi adına Yahudi kabileleriyle Medine Vesikası olarak bilinen bir antlaşma yapmıştır.¹ Bu antlaşmayla, şehrin savunmasında ortak hareket edilmesi karara bağlanmıştı. Fakat Yahudilerin, Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapmaları antlaşmayı yürürlükten kaldırmış ve barış ortamı bozulmuştur.² Bu kabilelerden önce Beni Kaynuka ve Beni Nadir Medine'den çıkartılmış ardından da Beni Kureyza Yahudileri kalelerinde muhasara edilerek kontrol altına alınmıştır.³

Dört halife, Emeviler ve Abbasiler döneminde İslam devletinin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki fetihleriyle birlikte bu bölgelerdeki Yahudi cemaatleri de İslam hâkimiyetine girmiştir. Fetihlerle birlikte Arapçanın bu bölgelerde hâkim dil olması sonucu Yahudiler de Arapça üzerinden kendilerini ifade etmeye başlamışlardır. Özellikle dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslam coğrafyasında yaşayan Yahudi bilginler, Judeo-Arabic (İbrani harfleriyle Arapça) metinler kaleme almışlardır.⁴ Bu metinlerde Tevrat cümle-

¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, terc. Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul 2011, ss. 490-510.

² Bkz. Vâkidi, *Kitâbu'l-Meğâzi*, ed. Marsden Jones, Beyrut 1966, c. II, s. 677; Nuh Arslantaş, "Hz. Muhammed'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM* 6:11 (2008), ss. 36-7.

³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, ss. 479-495.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Blau, *Background of Judaeo-Arabic*, ss. 19-20, 50; "Judeo-Arabic Literature", *The Jews: Their History and Their Cultures*, ed. Louis Finkels-

leri ve Yahudilikle ilgili dini terimler orijinal İbranice olarak muhafaza edilmektedir.⁵ Orta Çağ Yahudi bilginlerinin eserleri incelendiğinde eserlerinin büyük çoğunluğunun Judeo-Arabice kaleme alındığı görülmektedir. Böyle bir tercihte Arapça'nın İbranice gibi sami dil ailesinden oluşu etkin olmuştur. Zira Hıristiyan Avrupa'da yaşayan Yahudi din bilginleri, eserlerini Latince kaleme almak yerine İbranice yazmışlardır.

Orta Çağ Yahudileri arasındaki entelektüel üretim, İslam ülkelerinde altın devrini yaşadı. Bağdat'ta Saadya Gaon (ö. 942), Yemen'de Natanel ben Feyyumi (ö. 1165), Kayrevan'da İshak ben Şlomo el-İsrailî (ö. yak. 955), Endülüs'te Dunaş ben Labrat (ö. 990), Yehuda Halevi (ö. 1141), Bahya ibn Paquda (ö. 1120), Moşe ben Ezra (ö. 1138) ve İbn Gabirol (ö. 1158), yine Endülüs'te doğup Mısır'da yaşayan İbn Meymun (ö. 1204) ve oğlu Abraham ben Moşe (ö. 1237) gibi Yahudi din bilginleri Yahudi dini, kültürü ve İbrani diliyle ilgili pek çok eser kaleme aldılar. Bu dönemde Yahudi düşünürlerin başta Farabi-İbn Sina ekolü olmak üzere İslam filozoflarından çok yoğun bir biçimde etkilendikleri görülmektedir. Yahudi düşünürler, eserlerinde yeri geldiğinde İslam filozoflarını ismen zikretmekte ve fikirlerinin/eserlerinin önemini belirtmektedirler. Örneğin İbn Meymun, eserlerini Arapçadan İbraniceye tercüme eden İbn Tibbon'a gönderdiği mektupta Farabi'nin eserlerinden "kusursuz/mükemmel" ifadesiyle bahsetmektedir.⁶

İslam hâkimiyeti dönemi, Yahudilerin din ve kültürlerini en rahat yaşadıkları dönem olmuştur. Bununla birlikte bu durumun bazı istisnaları da vardır. Örneğin, Yahudilerin Muvahhidler zamanında Fas ve Endülüs'te sıkıntı çektikleri kaynaklarda yer almaktadır. Muvahhidler dönemi bu anlamda gayri Müslimlere baskı uygulanan bir dönem olmuştur. Bu dönemde birçok Yahu-

tein, III. Baskı, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1966, c. 2, ss. 1116-1148.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Yasin Meral, "Ortaçağ Yahudileri Arasında Judeo-Arabice Kullanımı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2012, ss. 319-332.

⁶ İbn Meymûn, "İggeret el Rabbi Samuel be-İnyaney Tirgum ha-More", *İggerot ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 2, ss. 552-554

dinin baskılar yüzünden İslam'ı seçtikleri hem Müslüman kaynaklarda hem de Yahudi kaynaklarında zikredilmektedir.⁷ Yahudilerin İslam'ı kabul etmesi can korkusuyla olduğundan dolayı baskılar sona erdiğinde tekrar Yahudiliği yaşamaya başlamışlardır. Bu dönemlerde Yahudilerin şeklen Müslüman oldukları halde kendi aralarında Yahudiliği yaşadıkları endişesi taşıyan bazı Muvahhidî yöneticiler, mühtedi Yahudilere Müslüman giysisinden farklı kıyafetler giymelerini emrederek Yahudileri daha kolay takip etmeyi düşünmüşlerdir. Müslüman tarihçi Marakuşî (ö. XIII. yy) mühtedi Yahudilerin kolayca ayırt edilebilmeleri için farklı elbiseler giymeye zorlandıklarını aktarmaktadır.⁸

Yahudi tarihi incelendiğinde Yahudilerin egemenlikleri altında en rahat yaşadıkları devletler, Müslüman devletler olmuştur. Her ne kadar bazı dönemsel ve yöresel uygulamalarla baskı görseleler de bir bütün olarak bakıldığında Yahudilerin dinlerini ve kültürlerini İslam devletleri hâkimiyetinde daha rahat yaşadıkları görülmektedir. Bunda da İslam devletini otorite kabul ettikten sonra, devletin Yahudileri asimile etme gibi bir politika gütmemesi ve kendi içlerinde serbest bırakması etkili olmuştur. Böylece Yahudiler İslam devletlerinde kendi kültürlerini ve dinleri daha canlı tutmuşlar ve korumuşlardır.

Yahudi Din Bilginlerinin Eserlerinde Hz. Muhammed

Yahudi inancına göre son peygamber, MÖ. V. yüzyılda yaşamış Malakî'dir. Böyle olunca, Hz. Muhammed peygamber kabul edil-

⁷ Marakuşî, *Kitâbu'l-Mu'cib fi Telhisi Ehli'l-Mağrib*, s. 223; Shlomo Dov Goitein, *A Mediterranean Society II*, University of California Press, Berkeley 1971, ss. 299-311; Fred Astren, *Karaite Judaism and Historical Understanding*, University of South Carolina Press, South Carolina 2004, s. 39.

⁸ Marakuşî, *Kitâbu'l-Mu'cib fi Telhisi Ehli'l-Mağrib*, s. 223. Ayrıca bkz. Joel Kraemer, *Maimonides: The Life and World of One of Civilization's Greatest Minds*, The Doubleday Religious Publishing Group, New York 2010, s. 105; Herbert Davidson, *Moses Maimonides: The Man and His Works*, Oxford University Press, 2005, s. 15; Carlos Del Valle Rodriguez, "The Jews of Al-Andalus under Almohad Rule", *Iberia Judaica*, vol. I, Madrid 2009, s. 50; Henry Gehman, "Maimonides and Islam", *The Muslim World* 25:4 (1935), s. 375; David Corcos, "Le-Ofi Yahasam şel Şlitye ha-Almuvahhidun le-Yahudim", *Studies in the History of Jews of Morocco*, Jerusalem 1976, s. 144.

memektedir. Yahudilere göre Hz. Muhammed'in peygamber olarak kabul edilmemesi sadece Malaki'den kronolojik olarak sonra yaşaması değil, Tevrat'ın esaslarına zıt şeyleri tebliğ etmesi ve Tevrat'ın hükmünü ortadan kaldırmasıdır.

Orta Çağ Yahudi bilginleri yazdıkları metinlerin Müslüman idarecilerin eline geçmesi endişesini taşıyarak Hz. Muhammed'in adını açıkça zikretmekten kaçınmışlardır. Bu bilginler bunun yerine Hz. Muhammed'den küçük düşürücü sıfatlarla bahsetmektedirler. Yahudi kaynaklarında Hz. Muhammed için en çok *meşuga* (deli, kaçık) lakabı kullanılmaktadır. *Meşuga*'nın yanında *pasul* (ayıplı, kusurlu) ifadesi de yaygın olarak kullanılmaktadır. *Pasul* kelimesi, *rasul* kelimesi ile olan ses benzerliğinden dolayı tercih edilmiştir. Bununla Hz. Muhammed'in *rasul* (elçi-peygamber) değil, *pasul* (ayıplı, kusurlu) olduğu kastedilmektedir.⁹ Yahudi iken islam'ı seçen Samuel Mağribî de (ö. 1175), *İfhâmu'l-Yehûd* adlı Yahudilere yönelik yazdığı reddiye eserinde Yahudiler arasında *pasul* ve *meşuga* lakaplarının yaygın olduğu bilgisini vermektedir.¹⁰ Bunların dışında Yahudi kaynaklarında Hz. Muhammed için *roe tson* (koyun çobanı), *roe evili* (akılsız çoban), *iş ha-ruah* (ruhanî adam)¹¹, *nivze* (hakir), *şote* (aptal), *ha-meta'te'* (aldatıcı),¹² *arur* (lanetli), *ha-raşa'* (kötü) gibi tahkir içeren ifadelere rastlanmaktadır.¹³

Orta Çağ'da Yahudiler tarafından yazılan eserlerde Hz. Muhammed'in Yahudi hahamlar tarafından eğitildiği anlatılmaktadır. Bu eserlere göre Hz. Muhammed, peygamberliğini ilan ettikten sonra bazı Yahudi hahamlar onunla arkadaş oldular ve ona Yahudi kültüründen bilgiler öğretiler. Bu bilgiler de daha sonra Kur'an'ı oluşturdu. Yahudi geleneğine göre Müslümanların sahabe olarak tanıdıkları Hz. Muhammed'in Yahudi kökenli arkadaşları,

⁹ Bkz. Bar-Asher, "Al Kama Hiduşey ha-Laşon," *Masorot* 5-6 (1998), ss. 45-7.

¹⁰ Samuel Mağribî, "İfhâmu'l-Yehûd," ed. Moshe Perlmann, *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 32 (1964), s. 67.

¹¹ Ruhî dengesi ve akıl sağlığı yerinde olmayan anlamında kullanılmaktadır.

¹² İbn Adret, *Maamar al Yişmael*, s. 111.

¹³ Moritz Steinschneider, *Polemische und Apologetische Literatur in Arabischer Sprache Zwischen Muslimen, Christen und Juden*, Leipzig 1877, ss. 302-303; Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet*, s. 208.

asında Yahudileri Hz. Muhammed'den korumaya çalışmaktaydılar. Aynı eserlerde Kur'an'ın oluşumu da Hz. Muhammed'in Yahudi kökenli sahabelerine bağlanmaktadır. Bu eserlerde dikkat çeken ayrıntı, Hz. Muhammed'in, Yahudilerin kendisine kurduğu komployu anlayamaması ve onların yönlendirmesiyle hareket etmesidir.¹⁴

Orta Çağ Yahudileri arasında İbn Meymun'un eserlerinde Hz. Muhammed'le ilgili ilginç bilgilere rastlanmaktadır. O, Hz. Muhammed için *meşuga*¹⁵, *pasul*¹⁶, *iş* (adam)¹⁷, *yişmaelî* (İsmail soyundan/Müslüman)¹⁸, *pulonî* (falanca)¹⁹ ve *meliku'l-Arab* (Arapların Kralı)²⁰ sıfatlarını kullanılmaktadır. İbn Meymûn, ayrıca Müslümanlar arasında yaygın olan beşairü'n-nübüvve konusuna da değinmiştir. İbn Meymun'u bu konuya detaylı bir şekilde eğilmeye iten şey, kendisine Yemen'den gönderilen mektuptur. Dönemin Yemen Yahudi cemaati lideri Yakov ben Natanel, Yemen'de sonradan Müslüman olan bazı Yahudilerin Tevrat'ta geçen dört farklı ifadeyi Hz. Muhammed'e işaret olarak gördüklerini aktarmaktadır. Yakov ben Natanel, bu işaretlerin Yahudi cemaati arasında

¹⁴ Konuyla ilgili çalışmalar için bkz. M. Schwabe, "Asarat Haverav ha-Yahudim şel Muhammed (Muhammed'in On Yahudi Arkadaşı)", *Tarbits* 2 (1930), ss. 74-89; J. Leveen, "Mohammed and His Jewish Companion", *Jewish Quarterly Review* 16/4 (1926), ss. 399-406; Özcan Hıdır, "İslam'ın Yahudi Kökeni Teorisi ile İlgili İddialar ve Çalışmalar", *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 (1998), ss. 155-169; Erwin Rosenthal, *Judaism and Islam*, London and New York 1961; Charles Torrey, *Jewish Foundation of Islam*, New York 1933; Abraham Katsh, *Judaism and the Koran: Biblical and Talmudic Backgrounds of the Koran*, New York 1962; Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentume aufgenommen?*, Bonn 1833; Alfred Guillaume, "The Influence of Judaism on Islam", Edwyn Bevan (ed.), *Legacy of Israel*, Oxford 1928, ss. 129-172; Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

¹⁵ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 14, 18; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, ss. 86-87.

¹⁶ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 38; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 93.

¹⁷ İbn Meymûn, "İggeret ha-Şemad", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 53, 57.

¹⁸ İbn Meymûn, *Mişne Tora*, Hilhot Melahim ve Milhamot, 11:4.

¹⁹ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 80; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 105.

²⁰ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 80; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 105.

ciddi şüpheler uyandırmaya başlaması üzerine İbn Meymun'a mektup yazarak konuyla ilgili açıklama istemiştir.

Tevrat'ta Hz. Muhammed'e işaret ettiğine inanılan dört ifade sırasıyla *goy gadol* (büyük ulus), *bim'od meod* (çok çok), *hofia mi-har paran* (Paran dağından göründü) ve *navi mi-kirbeha me-aheyha* (kardeşlerin arasından bir peygamber) şeklindedir. Tevrat'ın kaydına göre Tanrı, Hz. İsmail için "Soyunu büyük bir ulus yapacağım."²¹ müjdesini vermektedir. Bilindiği üzere Hz. Muhammed'in soyu Hz. İsmail'e dayanmaktadır. Bu sebeple Tevrat'ın bu ifadeleri Müslüman bilginler tarafından Hz. Muhammed'e işaret olarak anlaşılmıştır. İbn Meymun, burada sadece sayı çokluğundan bahsedildiğini ve bunun kutsallığa işaret olmayacağını belirtmektedir.²² İkinci işaret de yine Tevrat'ta geçen *bim'od meod* ifadesidir.²³ Buna göre bu ifadenin ebced değeriyle Muhammed isminin ebced değerinin aynı olduğunu iddia edilerek burada da Hz. Muhammed'e işaret görülmektedir. İbn Meymun'un bu iddiaya verdiği cevap çok ilginçtir. O, Hz. Muhammed'in gerçek adının Ahmed olduğunu Saf suresi altıncı ayetini delil göstererek Ahmed isminin ebced değeriyle *bim'od meod* ifadesinin ebced değerinin aynı olmadığına dikkat çekmektedir.²⁴ Tevrat'tan Hz. Muhammed'e işaret olarak görülen bir diğer ifade de "Tanrı Sina'dan geldi, onlara Seir'den ışığı, Paran dağından göründü."²⁵ şeklindedir. Sina, Seir ve Paran isimleri sırasıyla Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e işaret olarak anlaşılmıştır. İbn Meymun bu iddiaya gramatik açıklamalarla cevap vermektedir. Fiilin geçmiş zamanda kullanıldığını ve gelecekte çıkacak bir peygambere işaret etmesi durumunda "gelecek, ışıyacak ve görünecek" şeklinde gelecek zaman kipiyle gelmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁶ Dördüncü işaret olarak görü-

²¹ Tekvin, 17:20.

²² İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 40; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggerot ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 93.

²³ Tekvin 17:20.

²⁴ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 40, 42, 44; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggerot ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 94.

²⁵ Tesniye, 33:2.

²⁶ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 44, 46; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggerot ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, ss. 94-95.

len ifade de "Tanrın Rab aranızdan, kardeşlerinden benim gibi bir peygamber çıkaracak."²⁷ şeklindedir. İbn Meymun, aranızdan ifadeyle çıkacak peygamberin Yahudiler arasından çıkacağını ve Müslümanların Tevrat'taki ifadeleri siyak ve sibakından bağımsız okuyarak bağlamından kopardıklarını iddia etmektedir.²⁸ O, yukarıda zikredilen ifadelerin İslam peygamberine işaret ettiği şeklindeki iddiaların bıkkınlık vermeye başladığını belirtmektedir. Ona göre bu ifadelerden Hz. Muhammed'e işaretler çıkarmak gülünç ve aptalca bir düşüncedir.²⁹

İbn Meymun, Mişne Tora adlı eserinde ise Hz. Muhammed'in Yahudiliğin yayılması adına faydalı hizmetler gördüğünü belirtmektedir. Bu noktada Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i aynı çerçevede değerlendiren İbn Meymun her ikisinin de Yahudilikten esinlenerek bir şeyler ortaya koyduklarını ve dinlerini yayarken dünyanın dört bir tarafına aslında kökeni Yahudilikte bulunan emir ve yasakları ulaştırdıklarını düşünmektedir. İbn Meymun, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in bu çabalarını Yahudilerin beklediği Mesih'in yolunu açan ve dünyanın ıslahına yardımcı olan faaliyetler çerçevesinde değerlendirmektedir.³⁰

Yahudi geleneğinde Müslümanların Hz. Muhammed'e gösterdiği saygı ve hürmet, Orta Çağ'a ait bir Yahudi metninde putperestlik kapsamında değerlendirilmektedir.³¹ Bu anonim eserde Hz. Muhammed'den *İsmailoğullarının Meşuga'sı* ifadesiyle bahsedilmektedir. Eser yazarı, Müslümanların Hz. Muhammed'i ilah olarak görmemekle birlikte ona bir ilaha yapılacak hürmeti gösterdiklerini aktarmaktadır. Yazara göre bu aşırı hürmet putperestlik kapsamında değerlendirilmelidir.³² Başta Hıristiyan dünya olmak

²⁷ Tesniye, 18:15, 18.

²⁸ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 46, 48, 50; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, ss. 95-96. Ayrıca bkz. Samuel, 9:9.

²⁹ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 36, 38; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 93.

³⁰ İbn Meymûn, *Mişne Tora*, Hilhot Melahim ve Millhamot, 11:4.

³¹ Bu metin Rabbi Nissim Gerondi'ye (ö. 1375) nispet edilmektedir. Fakat bu eserin Gerondi'ye ait olmadığı bilinmektedir.

³² Rabbi Nissim Gerondi, *Hiduşey ha-Ran al Masehet Sanhedrin* (Jerusalem, 1972), s. 126.

üzere Orta Çağ'a ait bazı metinlerde Müslümanların Hz. Muhammed'e taptığına dair bir algının olduğu bir vakıdır.³³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Rabbani Yahudi geleneğinde Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul eden tek din bilgini Natanel ben Feyyumî'dir. O, *Bustanu'l-Ukul* adlı eserinde Hz. Muhammed'in bütün insanlığa değil, sadece Araplara gönderildiğini dile getirmektedir.³⁴ O, "Allah size (bilmediklerinizi) açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek istiyor."³⁵ ayetini naklederek "Bu da şuna delildir ki o [Hz. Muhammed], onlara peygamber olarak gönderilmiştir, onlardan öncekilere değil." demektedir.³⁶ Feyyûmî, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Araplarla sınırlı olduğunu yine Kur'an ayetlerini delil göstererek ispatlamaya çalışmaktadır. Kur'an'dan "Biz her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik"³⁷ ayetini alıntılaman Feyyumi, Allah'ın her kavme kendi dilinde peygamber gönderdiğini ve Hz. Muhammed'in Yahudilere gönderilmesi durumunda Yahudilerin dilinde (İbranice) gönderilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Feyyumî'nin, Yahudilerin Hz. Muhammed'in tebliğinden muaf olduklarına dair ikinci delili de yine Kur'an'dan bir ayete dayanarak yapılmaktadır. "Sen ataları uyarılmamış bir kavme gönderilen peygamberlerdensin."³⁸ ayetini aktaran Feyyumi, Hz. Muhammed'in ataları uyarılmamış Arap halkına geldiğini iddia etmektedir. Ona göre Yahudi halkı tarihin her döneminde peygamberler aracılığıyla kesintisiz olarak uyarıldı. İsrailoğullarından peygamberlerin hiç eksik olmadığını belirten Feyyumi, bu yüzden Hz. Muhammed'in peygamberliğinin

³³ Bkz. Gloria Allaire, "Noble Saracen or Muslim Enemy? The Changing Image of the Saracen in Late Medieval Italian Literature", Michael Frassetto, David R. Blanks (ed.), *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe* (New York: St. Martin's Press, 1999), ss. 173-84; Dana Carleton Munro, "The Western Attitudes Toward Islam During the Period of the Crusades", *Speculum* 6 (1931), ss. 329-43.

³⁴ Natanel ben Feyyumî, *Bustânu'l-Ukûl*, ed. Yosef Kafih, Halihot Am Yisrael, Yeruslayim 1984, s. 112, 115.

³⁵ Nisa, 4:26.

³⁶ Natanel ben Feyyûmî, *Bustânu'l-Ukûl*, ed. Yosef Kafih, II. Baskı, Halihot Am Yisrael, Yeruslayim 1984, s. 112.

³⁷ İbrahim, 14:4.

³⁸ Yasin, 36:3, 6.

ataları uyarılmayan Arap halkına yönelik olduğunu ve Yahudilerin Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatı uymak gibi bir zorunluluklarının olmadığını ifade etmektedir.³⁹ Feyyumi, her ne kadar Yahudilerin Hz. Muhammed'in getirdiği mesajın muhatabı olmadığını ifade etmese de Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmektedir. Fakat bu peygamberlik, yöresel ve belirli bir kavimle sınırlı bir peygamberliktir.⁴⁰

Yahudi Din Bilginlerinin Eserlerinde Kur'an

Yahudi inancına göre Kur'an, Tanrı sözü değildir. Yahudi geleneği Kur'an'ın Hz. Muhammed'in Yahudi arkadaşları tarafından yazdırıldığını iddia etmektedir. Tevrat ve Kur'an arasındaki çok sayıda benzerlik bu iddianın en büyük dayanaklarından biridir. Yahudi din bilginlerinin eserlerinde Kur'an'dan *şeriatü'l-Arab*⁴¹, *Kur'an*⁴², *furan*⁴³, *kalon*⁴⁴ ve *Torat ha-Ta'tu'im*⁴⁵ gibi isimlerle bahsedilmektedir. Bu isimlendirmelerden en yaygın olanı *kalon*'dur. Bu ifade, utanç, ayıp ve rezillik gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an ve *kalon* kelimeleri arasındaki ses benzerliği, bu ifadenin kullanılmasının temel sebebidir.⁴⁶

³⁹ Natanel ben Feyyûmî, *Bustânu'l-Ukûl*, s. 115.

⁴⁰ Yemen Yahudilerinin ileri gelenlerinden olan Yosef Kafih (ö. 2000), Feyyumi'nin bu ifadeleri Yemen'deki Yahudi cemaatini rahatlatmak amacıyla bilinçli olarak dile getirdiği görüşünü savunmaktadır. Ahroni ve Keiner ise Feyyûmî'nin Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettiği görüşündedir. Keiner, Feyyumi'nin İsmailî düşünceden etkilenerek Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettiğini iddia etmektedir. Tartışmalar için bkz. Yosef Kafih, "Mukaddime" (*Bustânu'l-Ukûl*), ss. 10-13; Reuben Ahroni, "Some Yemenite Jewish Attitudes towards Muhammad's Prophethood", *HUCA* 69 (1998), ss. 55-57. Feyyûmî'nin görüşleri için bkz. Natanel ben Feyyûmî, *Bustânu'l-Ukûl*, s. 68; Keiner, "Jewish İsmailism", ss. 265-266; Ali bin Muhammed el-Velid, *Tâcu'l-Akâid ve Ma'denu'l-Fevâid*, tahk. Arif Tamir, Dârü'l-Meşnk, Beyrut 1986, ss. 70-71. Rad, 13:7. "ve li kulli kavmin hâd".

⁴¹ Natanel ben Feyyûmî, *Bustânu'l-Ukûl*, s. 111.

⁴² Natanel ben Feyyûmî, *Bustânu'l-Ukûl*, s. 115.

⁴³ Eliyahu Kapsali, *Seder Eliyahu Zuta*, ed. Aryeh Shmuelevitz, the Yad Ben-Zvi Institute, Jerusalem 1975, c. 1, s. 37.

⁴⁴ Jacob Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR* 12:2 (1921-22), s. 140.

⁴⁵ İbn Adret, *Maamar al Yişmael*, ss. 110-111.

⁴⁶ Yitshak Avişur, "Kinuyey Gımay İvriyım le-Goyim ve le-Yahudim be-Aravit Yahudit", s. 105; Yehuda Ratzhabi, *Otsar Laşon ha-Kodeş şe-le-bney Teyman*, Tela-viv 1978, s. 247. Samuel Mağribi de Yahudilerin Kur'an yerine kalon kelimesini

Orta Çağ Yahudi düşünürleri arasında Kur'an'la ilgili en ilginç değerlendirmelerden biri Yehuda Halevi'ye aittir. Halevi, *Kitabu'r-Red ve'd-Delil fi'd-Dini'z-Zelil* adlı eserinde Hazar devleti kralının Yahudiliği seçme sürecini anlatmaktadır. Buna göre kral, doğru dini bulmak için sırasıyla Aristocu bir filozofu, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi bilgini saraya davet ederek dinleri hakkında sorular sorarak araştırma yapar. Halevi, Müslüman bilgini konuştururken Kur'an'la ilgili bilgilere yer vermektedir. Buna göre Müslüman bilgin Kur'an'ın Arap dili açısından önemine vurgu yapıp i'cazını gündeme getirmekte ve dil yönünden mükemmelliğini vurgulamaktadır. Bunun karşısında Halevi, kralı konuşturarak Kur'an'la ilgili şu eleştiri yapılmaktadır:

Kutsal kitabınız bir mucize olsa da, Arapça yazıldığı için, benim gibi Arap olman birisi onun mucizevî yapısını kavrayamaz ki! Bana Arapça yazılmış herhangi bir kitapla Kur'an ayrı ayrı okunsa, ben hangisi Kur'an hangisi herhangi bir Arapça metin ayırt edemem ki!⁴⁷

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Yahudi geleneğinde Kur'an'ın i'cazıyla ilgili bu tür bir eleştiri Yehuda Halevi'ye hastır. Kurgusunu Yahudi bilginin, kralı ikna etmesi ve Yahudiliğin en doğru din olduğunu ispat etmesi üzerine kuran Halevi, kralın ağzından Kur'an'la ilgili bu eleştiri yapılarak Müslüman bilgini susturur ve açıklamalarından ikna olmadığını ifade eder.

On birinci yüzyıl Yahudi bilginlerinden Bahya ben Yosef ibn Pakuda, *el-Hidâye ila Ferâidi'l-Kulub* adlı eserinde Kur'an'da geçen bazı terkipleri kullanmaktadır. Örneğin o, Kur'an'da sıkça geçen *emri bil maruf ve nehyi anil münker*⁴⁸ ifadesine yer vermektedir.⁴⁹ İbn Pakuda'nın kullandığı bir diğer ifade ise Arapça "kitap taşıyan eşekler (*ke-meseli'l-himâri yahmilu esfarâ*)" anlamına gelen tabirdir.⁵⁰

kullandıklarını, bununla da Kur'an'ı Müslümanların ayıbı olarak nitelendirdiklerini aktarmaktadır. Bkz. Samuel Mağribî, *İfhâmu'l-Yehûd*, ed. Perlmann, s. 67.

⁴⁷ Yehuda Halevi, *Kitabu'r-Red ve'd-Delil*, 1:6, s. 9.

⁴⁸ Ali İmran 3:104, 110, 114; Araf 7:157; Tevbe 9:67, 71, 112.

⁴⁹ Bahya ibn Pakuda, *el-Hidâye ila Ferâidi'l-Kulûb*, ed. A. S. Yahuda, Leiden 1912, s. 172, 196, 219, 248, 249, 272, 330.

⁵⁰ Cuma 62:5.

Kur'an bu ifadeyi Tevrat'la amel etmeyen Yahudi din bilgileri için kullanmaktadır. İlginç bir şekilde İbn Pakuda da bu tabiri Tevrat eğitimi alan insanlar için kullanmaktadır. O, Tevrat eğitimi alan talebeleri Tevrat'ı anlama ve ondan istifade etme kriterlerine göre on sınıfa ayırmakta ve en alt tabakadakileri "kitap taşıyan eşekler"e benzetmektedir.⁵¹

Orta Çağ'da Kur'an'la ilgili bir diğer çalışma Abraham ibn Hasday'a (ö. 1216) aittir. Fakat Hasday, Kur'an'dan alıntı yapmak yerine Kur'an ayetlerini gizlemektedir. Meşhur bir tercüman olan İbn Hasday, döneminde Arapçadan İbraniceye pek çok çeviri yapmıştır. Gazali'ye ait *Mizanü'l-Amel* adlı eser de İbn Hasday tarafından İbraniceye tercüme edilmiştir. *Moezney Tsedek* adıyla çevrilen bu eserde İbn Hasday, Gazali'nin kullandığı Kur'an ayetlerini Tanah ve Talmud'daki benzer sözlerle değiştirerek vermektedir.⁵²

İspanya'da yaşayan Yahudi bilgin Moşe ben Ezra da (ö. 1138), Kur'an'ı ismen zikrederek alıntı yapmaktadır. O, *Kitâbu'l-Muhadara ve'l-Müzakere* adlı eserinde Kur'an'dan ayet nakledeken "Arapların Kur'an'ında yazılıdır ki..." şeklinde ifadeler kullanmaktadır.⁵³ İbn Ezra, kendi döneminde yaşayan ve yakın dostluğu olan bir Müslüman bir âlimle aralarında geçen bir diyalogu da eserinde nakletmektedir. Buna göre Müslüman âlim İbn Ezra'dan Tevrat'taki on emri Arapçaya tercüme etmesini ister. İbn Ezra'ya göre bu istek, Müslüman âlim tarafından Arapçaya çevrilmiş Tevrat'ın edebî özellikten mahrum ve yetersiz bir kitap olduğuna delil olarak kullanılacaktır. Bu isteği geri çeviren İbn Ezra, Müslüman dostundan Fatiha suresini Latince okumasını ister. Latince bilen Müslüman âlim Fatiha'yı Latince okumaya başlayınca sesinin çirkin

⁵¹ İbn Pakuda, *el-Hidâye ila Ferâidi'l-Kulûb*, s. 144.

⁵² Gazali, *Moezney Tsedek*, terc. Abraham ibn Hasday, Leipzig 1839; Ayrıca bkz. Jonathan P. Decker, "The Rendering of Quranic Quotations in Hebrew Translations of Islamic Texts", *The Jewish Quarterly Review* 96/3 (2006), p. 345.

⁵³ Moşe ibn Ezra, *Kitâbu'l-Muhadara ve'l-Müzakere*, s. 92, 112, 116. İbn Ezra burada sırasıyla 3:140, 7:199, 26:224 ayetlerini alıntılanmaktadır.

çıktığını ve metnin orijinalliğini kaybettiğini anlayarak İbn Ezra'dan özür diler.⁵⁴

Hız. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmesiyle istisnai bir yere sahip olan Natanel ben Feyyûmî, Kur'an'dan yaptığı alıntılarla da dikkat çekmektedir. Kur'an'dan birçok ayet nakleden Feyyumi, bununla Yahudilerin seçilmiş millet olduklarını ispatlamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede o, "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak..."⁵⁵, "Ey kitap ehli! Tevrat'ı hakkıyla uygulamadıkça amelleriniz kabul edilmeyecektir."⁵⁶ ve "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde nasıl seni hakem kılıyorlar."⁵⁷ ayetlerini naklederek Tevrat'ın nesh olmadığını ve hükmünü yitirmediğini iddia etmektedir. Zira ona göre bu ayetler net bir şekilde Tevrat'ın geçerliliğine işaret edilmektedir. Feyyumi ayrıca "Allah size (bilmediklerinizi) açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek istiyor."⁵⁸, ve "Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen senden önce kitap verilenlere sor."⁵⁹ ayetlerini naklederek Yahudilerin hak yolda olduklarını iddia etmektedir.⁶⁰

İbn Meymûn'un *Yemen Mektubu* Kur'an ile ilgili malzemeler barındırmaktadır. O, bu mektupta *Kur'an* kelimesini kullanmakta ve bir ayet nakletmektedir. Müslüman olan Yahudilerin İslamî idarenin güvenini kazanmak için Tevrat'tan Hız. Muhammed'e işaret eden yerler bulmaya çalıştıklarını aktaran İbn Meymun, Hız. Muhammed'in Kur'an'da geçen isminin Ahmed olduğunu fakat Müslümanların Muhammed ismine işaret aradıklarını, bunun da yanlış ve temelsiz olduğunu iddia etmektedir.⁶¹ Orjinali Arapça olan *Yemen Mektubu*'nun Orta Çağ'da üç farklı Yahudi bilgin tarafından İbranice çevirisi yapılmıştır. Bu üç çeviride de orijinal Arapça metinde Kur'an olarak geçen ifade, *kalon* şeklinde tercüme

⁵⁴ İbn Ezra, *Kitabu'l-Muhadara ve'l-Müzakere*, ss. 42-44.

⁵⁵ Ali İmran, 3:50.

⁵⁶ Maide, 5:68.

⁵⁷ Maide, 5:43.

⁵⁸ Nisa, 4:26.

⁵⁹ Yunus, 10:94.

⁶⁰ Natanel ben Feyyûmî, *Bustânu'l-Ukûl*, s. 111.

⁶¹ İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, s. 38; İbn Meymûn, "İggeret Teyman", *İggeret ha-Rambam*, ed. Şilat, c. 1, s. 93.

edilmiştir.⁶² Bu da *kalon* kelimesinin yaygınlığını göstermesi açısından önemli bir göstergedir.

Eserlerinde Kur'an'la ilgili bilgilere yer veren bir diğer Yahudi din bilgini Şimon ben Tsemah Duran'dır (ö. 1444). Duran, *Magen Avot* adlı eserinde İslam'a özel bir bölüm ayırarak bu bölümde büyük ölçüde Kur'an'la ilgili eleştirilerde bulunmaktadır. Duran öncelikle Tevrat'ın Kur'an tarafından nesh edilmediğini ispatlamaya çalışmaktadır.⁶³ Duran'a göre Kur'an, Tanrı sözü değildir. Zira Kur'an, başı sonu belli olmayan, iç düzeni bulunmayan ve vahiy mahsulü eserlerde görülen özellikleri barındırmayan bir kitaptır.⁶⁴ Duran'ın Kur'an'ı başı sonu belli olmayan bir kitap olarak nitelenmesi onun Tevrat algısıyla ilgilidir. Zira Tevrat, olayları kronolojik bir sıra takip ederek anlatırken Kur'an'ın sure ve ayet dizilimi kronolojik olarak düzenlenmemiştir. Duran, ölçü olarak Tevrat'ı esas alınca Kur'an onun için vahiy kitabı özelliğini barındırmamaktadır. Yahudi bilginler arasında Kur'an'la ilgili en fazla malumat Şim'on ben Tsemah Duran'a aittir. O, Kur'an'ın çok farklı konuları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Duran'ın, Kur'an'dan naklettiği ayetlerde metne sadık kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte Duran bazen "Kur'an'da yazılıdır ki ..." şeklinde alıntılar yapmakta fakat hadis nakletmektedir.⁶⁵

Orta Çağ Yahudi bilginleri arasında görülen dikkat çekici kullanımlardan biri de Kur'an kelimesinin Tevrat'ı ifade etmek üzere kullanılmasıdır. Müslüman ülkelerde yaşayan bazı Yahudi din bilginleri, Yahudi kutsal kitabı olan Tevrat'ı Kur'an kelimesiyle karşılamaktadırlar. Bunun en tipik örneği Saadya Gaon'da görülmektedir. O, "Kur'an'da yazılıdır ki..." ifadesinden sonra Tevrat'tan alıntılar yapmaktadır.⁶⁶ Bilindiği üzere Tevrat'ın isimlerin-

⁶² İbn Meymûn, *İggeret Teyman*, ed. Halkin, ss. 38-39.

⁶³ Duran, *Magen Avot*, s. 226.

⁶⁴ Duran, *Magen Avot*, s. 227.

⁶⁵ Duran, *Magen Avot*, s. 244.

⁶⁶ Saadya Gaon, *Tehilim im Targum ve Peruş Rasag*, ed. Yosef Kafih, Mahadura Şniya, Mahon Mişnat ha-Rambam, Kiryat Ono 2010, Tehilim, 80:14, s. 192; Saadya Gaon, *Mişley im Targum ve Peruş Rasag*, ed. Yosef Kafih, ha-Vaad le-Hotsaat Sifrey Rasag, Yerusalayim 1976, 22:6, s. 170.

den biri de Mikra'dır. Mikra kelimesi de Kur'an kelimesi gibi aynı fiil kökünden türemiştir. Muhtemelen Kur'an ile Mikra kelimelerinin aynı kökten gelmeleri ve aynı anlamı içermeleri bu tür bir kullanıma zemin hazırlamıştır.

Rabbani geleneğin dışında Karaî bilginler arasında da Kur'an'la ilgili değerlendirmeler yer almaktadır. Rabbani bilginler gibi bu bilginler de Kur'an'ı Yahudi külliyatından oluşturulmuş bir eser olarak görmektedirler. Bu çerçevede Karai bilginler, Kur'an'la ilgili intihal suçlamasını devam ettirmişler ve Kur'an'ın Tevrat'ı nesh ettiği iddiasını reddetmişlerdir. Örneğin Yefet ben Eli (X. yy), Daniel kitabına yazdığı şerhte Hz. Muhammed'in, tebliğ ettiği şeyleri Yahudi kitaplarından çaldığını iddia etmektedir. (*saraka min kutubi'l-Yehud*).⁶⁷ Bir başka Karaî bilgin Eli ben Solomon da Tevrat'ın nesh edilmediğini Kur'an'dan ayet naklederek reddetmektedir. O, neshin geçerli olmadığını "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde nasıl seni hakem kılıyorlar."⁶⁸ ve "Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen senden önce kitap verilenlere sor."⁶⁹ ayetlerini naklederek savunmaktadır.⁷⁰ Yukarıda da dile getirildiği üzere aynı ayetler Natanel ben Feyyumi tarafından da aynı gerekçelerle kullanılmıştır. Bu da reddiye geleneğinde iddiaları muhatabın kutsal kitabını referans göstererek çürütme metodunun tipik bir tezahürüdür. Bu durum Müslüman reddiye yazarlarında da Hz. Muhammed'e işaret arama şeklinde görülmektedir.

Sonuç

Orta Çağ'da dünya üzerindeki Yahudilerin büyük bir kısmı İslam egemenliğinde yaşamışlardır. Arap yarımadası, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve İspanya'daki Yahudi cemaatler İslam devletlerinin birer vatandaşı olarak rahat ve huzurlu bir ortam bulmuşlardır. Bu dö-

⁶⁷ Yefet ben Eli, *A Commentary on the Book of Daniel*, ed. D. S. Margalouith, Clarendon Press, Oxford 1889, p. 87.

⁶⁸ Maide, 5:43.

⁶⁹ Yunus, 10:94.

⁷⁰ H. Hirschfeld, "Ein Karäer über den Mohammed gemachten Vorwurf jüdischer Torahfälschung", *Zeitschrift für Assyriologie* 26 (1912), ss. 112-113.

nemlerde Yahudi dini ve edebi literatüründe çok yoğun bir üretim gerçekleşmiştir. Yahudi din bilginleri Arapçayı dil olarak benimseyip birçok önemli dini eseri bu dilde kaleme almışlardır.

Orta Çağ Yahudi bilginleri eserlerinde Hz. Muhammed, Kur'an ve İslam'la ilgili bilgilere fazla yer vermemişlerdir. Bazı bilginler birkaç cümleyle bu konulara değinirken bazıları da birkaç paragraf veya birkaç sayfa yer ayırmışlardır. Yahudi bilginlerin eserlerinde Hz. Muhammed'le ilgili küçük düşürücü lakap kullanma âdetinin olduğu görülmektedir. Yahudilere göre Hz. Muhammed peygamber kabul edilmemektedir. Bunun tek istisnası Yemen Yahudi cemaati lideri Natanel ben Feyyumi'dir. O da Hz. Muhammed'in Yahudilere veya bütün insanlığa değil sadece Araplara gönderildiğini iddia etmektedir. Hz. Muhammed'le ilgili bir olumlu ifade de İbn Meymun tarafından kullanılmaktadır. O, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in dünyanın ıslahına çalışan ve Yahudilerin beklediği Mesih'in yolunu açan insanlar olarak takdir etmektedir. İbn Meymun, ayrıca Tevrat'ta Hz. Muhammed'e işaret olarak kabul edilen yerlerin hiçbirinin de delil olarak kullanılamayacağını uzun açıklamalar yaparak reddetmektedir.

Yahudi bilginler, Tevrat'ın Kur'an tarafından nesh edildiği düşüncesini reddetmektedirler. Burada dikkat çeken husus, Yahudi bilginlerin Tevrat'ın nesh edilmediğini ispatlamaya çalışırken Kur'an ayetleri kullanılmaktadır. Aynı düşünürler ayrıca, Kur'an'ın/İslam'ın Yahudilikten kopyalanmış/çalınmış bir şeriat olduğu düşüncesidir. Bu iddia da asırlar boyu devam etmiş ve on dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren oryantalistler tarafından daha güçlü bir şekilde yeniden gündeme getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Oryantalistlerin iddiaların kökeni Orta Çağ'a dayanmaktadır.

Kaynakça

Ahroni, Reuben, "Some Yemenite Jewish Attitudes towards Muhammad's Prophethood", *Hebrew Union College Annual* 69 (1998), ss. 49-99.

Allaire, Gloria, "Noble Saracen or Muslim Enemy? The Changing Image of

- the Saracen in Late Medieval Italian Literature”, *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe*, St. Martin’s Press, New York 1999, ss. 173-84.
- Arslantaş, Nuh, “Hz. Muhammed’in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler”, *İSTEM* 6:11 (2008), ss. 9-46.
- _____, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Astren, Fred, *Karaite Judaism and Historical Understanding*, University of South Carolina Press, South Carolina 2004.
- Avişur, Yitshak, “Kinuyey Gıny İvriyim le-Goyim vele-Yahudim be-Aravit Yahudit”, Şay le-Hadasa, ed. Yaakov Bentolila, University of Ben Gurion Press, c. 5, 1997, ss. 108-112.
- Bar-Asher, “Al Kama Hiduşey ha-Laşon,” *Masorot* 5-6 (1998), ss. 35-49.
- Blau, Joshua, *The Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic*, Ben Zvi Insitute, Jerusalem 1981.
- Corcos, David, “Le-Ofi Yahasam şel Şlitye ha-Almuvahhidun le-Yahudim”, *Studies in the History of Jews of Morocco*, Jerusalem 1976, ss. 137-160.
- Davidson, Herbert, *Moses Maimonides: The Man and His Works*, Oxford University Press, 2005.
- Decter, Jonathan P., “The Rendering of Quranic Quotations in Hebrew Translations of Islamic Texts”, *The Jewish Quarterly Review* 96/3 (2006), ss. 336-358.
- Duran, Şim’on ben Tsemah, *Magen Avot*, Mahon ha-Ktav, Yeruşalayim 2003.
- Eli, Yefet ben, *A Commentary on the Book of Daniel*, ed. D. S. Margalouith, Clarendon Press, Oxford 1889.
- el-Velid, Ali bin Muhammed, *Tâcu’l-Akâid ve Ma’denu’l-Fevâid*, tahk. Arif Tamir, Dâru’l-Meşrik, Beyrut 1986.
- Feyyumî, Natanel ben, *Bustânu’l-Ukûl*, ed. Yosef Kafih, Halihot Am Yisrael, Yeruşalayim 1984.
- Gazali, Muhammed b. Muhammed, *Moezney Tsedek*, terc. Abraham ibn Hasday, Leipzig 1839.
- Gehman, Henry, “Maimonides and Islam”, *The Muslim World* 25:4 (1935), ss. 375-386.
- Geiger, Abraham, *Was hat Mohammed aus dem Judentume aufgenommen?*, Bonn 1833.
- Gerondi, Rabbi Nissim, *Hiduşey ha-Ran al Masehet Sanhedrin*, Jerusalem, 1972.
- Goitein, Shlomo Dov, *A Mediterranean Society II*, University of California Press, Berkeley 1971.
- Guillaume, Alfred, “The Influence of Judaism on Islam”, Edwyn Bevan (ed.), *Legacy of Israel*, Oxford 1928, ss. 129-172.

- Halevi, Yehuda, *Kitâbü'r-Red ve'd-Delil fi'd-Dini'z-Zelil*, ed. David Baneth, Jerusalem 1977.
- Halkin, Abraham Shlomo, "Judeo-Arabic Literature", *The Jews: Their History and Their Cultures*, ed. Louis Finkelstein, III. Baskı, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1966, c. 2, ss. 1116-1148.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, terc. Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul 2011.
- Hıdır, Özcan, "İslam'ın Yahudi Kökeni Teorisi ile İlgili İddialar ve Çalışmalar", *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 (1998), ss. 155-169.
- Hirschfeld, H., "Ein Karäer über den Mohammed gemachten Vorwurf jüdischer Torahfälschung", *Zeitschrift für Assyriologie* 26 (1912), ss. 111-113.
- Hourani, George, "Maimonides and Islam", *Studies in Islamic and Judaic Traditions* I, eds. William M. Brinner & Stephen D. Rick, Atlanta 1986, ss. 153-165.
- İbn Adret, Şlomo, *Maamar al Yişmael*, ed. Bezalel Naor, Orot, New York 2008.
- İbn Ezra, Moşe, *Kitâbu'l-Muhadara ve'l-Müzakere*, ed. Abraham Shlomo Halkin, Mekitsey Nirdamim, Yeruşalayim 1975.
- İbn Meymûn, Musa, "İggeret Teyman", *İggerot ha-Rambam*, ed. Yitshak Şilat, Hotsaat Şilat, III. Baskı, Maale Adumim 1995, c. 1, ss. 82-102.
- _____, *Delâletü'l-Hâirîn*, tahk. Hüseyin Atay, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1974.
- _____, Musa, *İggeret Teyman*, ed. Abraham S. Halkin, American Academy for Jewish Research, New York 1952.
- _____, Musa, *Mişne Tora*, ed. Yohay Makbili, Hotsaat Yeşivat Or Vişua' (Mi' al Mişne Tora), Hayfa 2009.
- _____, Musa, "İggeret el Rabbi Samuel ibn Tibbon be-İnyaney Targum ha-More", *İggerot ha-Rambam*, ed. Yitshak Şilat, Hotsaat Şilat, III. Baskı, Maale Adumim 1995, c. 2, ss. 525-554.
- İbn Pakuda, Bahya, *el-Hidâye ila Ferâidi'l-Kulûb*, ed. Avraham S. Yahuda, Leiden 1912.
- Joel Kraemer, *Maimonides: The Life and World of One of Civilization's Greatest Minds*, The Doubleday Religious Publishing Group, New York 2010.
- Kapsali, Eliyahu, *Seder Eliyahu Zuta*, ed. Aryeh Shmuelevitz, the Yad Ben-Zvi Institute, Jerusalem 1975.
- Katsh, Abraham, *Judaism and the Koran: Biblical and Talmudic Backgrounds of the Koran*, New York 1962.
- Leveen, J., "Mohammed and His Jewish Companion", *Jewish Quarterly Review* 16/4 (1926), ss. 399-406.
- Lewis, Bernard, "An Apocalyptic Vision of Islamic History", *Bulletin of the*

- School of Oriental and African Studies* 13:2 (1950), ss. 308-338.
- Mağribî, Samuel, "İfhâmu'l-Yehûd," ed. Moshe Perlmann, *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 32 (1964).
- Makrizî, Ebu Muhammed Takiyyüddin, *İmtâu'l-Esma*, tahk. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire 1941.
- Mann, Jacob, "A Polemical Work Against Karaite and Other Sectaries", *JQR* 12:2 (1921-22), ss. 123-150.
- El-Marakuşî, Abdulvahid, *Kitâbu'l-Mu'cib fi Telhisi Ehli'l-Mağrib*, ed. R. Dozy, Leiden, 1847.
- Meral, Yasin, "Ortaçağ Yahudileri Arasında Judeo-Arabik Kullanımı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, Ankara 2012, ss. 319-332.
- Munro, Dana Carleton, "The Western Attitudes Toward Islam During the Period of the Crusades", *Speculum* 6 (1931), ss. 329-43.
- Ratzhabi, Yehuda, *Otsar Laşon ha-Kodeş şele-bney Teyman*, Telaviv 1978.
- Rodriguez, Carlos Del Valle, "The Jews of Al-Andalus under Almohad Rule", *Iberia Judaica*, vol. I, Madrid 2009, ss. 49-54.
- Rosenthal, Erwin, *Judaism and Islam*, London and New York 1961.
- Saadya Gaon, *Mişley im Targum ve Peruş Rasag*, ed. Yosef Kafih, ha-Vaad le-Hotsaat Sifrey Rasag, Yeruşalayim 1976.
- _____, *Tehilim im Targum ve Peruş Rasag*, ed. Yosef Kafih, Mahadura Şniya, Mahon Mişnat ha-Rambam, Kiryat Ono 2010.
- San'anî, Abdurrezzak bin Hemmam, *el-Musannef*, neşr. Habiburrahman el-Azamî, el-Mektebetü'l-İslamî, Karaçi 1983.
- Schwabe, M., "Asarat Haverav ha-Yahudîm şel Muhammed (Muhammed'in On Yahudi Arkadaşı)", *Tarbits* 2 (1930), ss. 74-89.
- Steinschneider, Moritz, *Polemische und Apologetische Literatur in Arabischer Sprache Zwischen Muslimen, Christen und Juden*, Leipzig 1877.
- Şerira Gaon, *İggeret Rav Şerira Gaon*, ed. Benjamin Manasseh Lewin, Haifa, 1921.
- "Tefilat Rabbi Şim'on bar Yohay", *Bet ha-Midraş*, ed. A. Jellineck, Vien 1857.
- Torrey, Charles, *Jewish Foundation of Islam*, New York 1933.
- Vâkidî, Muhammed bin Ömer, *Kitâbu'l-Meğazi*, ed. Marsden Jones, Beyrut 1966.

